

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

ЧИКУН ІВАН МИКОЛАЙОВИЧ

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Спеціальність: 232 «Соціальне забезпечення»

Освітньо-професійна програма «Соціальне забезпечення»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

СТЕПАНЕНКО ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА

доктор педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 21

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від 16 травня 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С. Ю.

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Чикун І. М. Соціальна допомога особам з інвалідністю: робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»: 232 / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 41 с.

Мета дослідження полягає у визначенні теоретичних і практичних засад соціальної допомоги особам з інвалідністю, розробленні практичних рекомендацій щодо підвищення її ефективності. Об'єктом дослідження є соціальне забезпечення осіб з інвалідністю. Предмет дослідження – алгоритм, процедура, зміст та особливості надання соціальної допомоги особам з інвалідністю. У роботі наголошено, що соціальне забезпечення осіб з інвалідністю у формі державної соціальної допомоги передбачає її призначення відповідно до групи та на період встановлення інвалідності і не потребує перепризначення або підтвердження права на її отримання в умовах воєнного стану. Соціальна допомога особам з інвалідністю представлена як одна з гарантій держави, яка може класифікуватися за певними критеріями. Здійснено аналіз зарубіжного досвіду соціального забезпечення та соціальної допомоги особам з інвалідністю, який базується на достатньому фінансуванні їх соціальних потреб, дотриманні принципів рівності та доступності і в більшості країн ЄС передбачає два види допомоги: фіксовану страхову виплату та виплату для підтримки доходу. Проаналізовано досвід Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо надання соціальної допомоги особам з інвалідністю. Виокремлено особливості призначення і надання соціальної допомоги на місцевому рівні, які полягають у тому, що крім визначеного законодавчо переліку видів державної соціальної допомоги, органи місцевого самоврядування можуть самостійно встановлювати додаткові види державної соціальної допомоги в своєму регіоні. Розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності надання соціальної допомоги відповідній категорії населення.

Ключові слова: соціальна допомога, соціальне забезпечення, соціальний захист, особа з інвалідністю.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	7
1.1. Соціальна допомога як вид соціального забезпечення осіб з інвалідністю	7
1.2. Категорії осіб з інвалідністю, які мають право на отримання державної соціальної допомоги	12
1.3. Зарубіжний досвід соціального забезпечення та надання соціальної допомоги особам з інвалідністю.....	14
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	19
2.1. Особливості призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю в Україні	19
2.2. Досвід Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо надання соціальної допомоги особам з інвалідністю	26
2.3. Практичні рекомендації для підвищення ефективності надання соціальної допомоги особам з інвалідністю.....	32
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37

ВСТУП

З проголошення Україною незалежності і дотепер спостерігається виокремлення соціального аспекту розвитку інституційного регулювання щодо вразливих категорій громадян, зокрема осіб з інвалідністю, акцентується увага на відновленні не лише фізичних, а й соціальних можливостей особистості [10]. Необхідність проведення інституційних змін у системі органів державної влади, посилення ефективності прав, свобод людини, передбачає якісне та комплексне реформування системи соціального захисту, зокрема підвищення рівня соціальної захищеності певних категорій громадян [16].

Процес соціального забезпечення осіб з інвалідністю передбачає не лише розроблення відповідних нормативно-правових актів, які стосуються регулювання складної системи трудових, економічних та соціальних відносин, а й безпосередню роботу, яка спрямована на їхнє забезпечення [10]. Соціально-політичні, економічні, зокрема фінансові умови сьогодення, військова турбулентність спричинили зниження рівня життя населення, зокрема осіб з інвалідністю, що актуалізує потребу розширення і підвищення дієвості програм соціального захисту осіб з інвалідністю, зокрема щодо питань виплати соціальної допомоги [33, с. 231].

Питання соціального забезпечення окремих категорій непрацездатних громадян, зокрема осіб з інвалідністю висвітлено О. Аніною [1], І. Завіновським, Ю. Ковальчук [9], О. Пономаренко, А. Носовим [22], В. Утвенко [30], Я. Федан [31], О. Ярошенко [23] та ін.

Зарубіжний досвід функціонування соціального захисту осіб з інвалідністю, визначення можливостей його використання в Україні досліджували Л. Березовська [2], Я. Белінська, Н. Сафонік [3], Л. Ільчук [12], І. Молоченко [18], S. Schembri, E.-J. Hoogerwerf [35], A. Encalada, S Gupta, A. Cote, T. Tanhchareun, A. Ghanem, M. Pereira, L. Lippi [34] та ін.

Система соціальної допомоги, аналіз структурно-динамічних особливостей виплат соціальних допомог за принципом їх призначення та джерелами фінансування в рамках національної соціальної політики вивчалися В. Буяшенко [4], Т. Великсар [5], В. Тарасенко [28], Г. Юрчик [33] та ін.

Незважаючи на наявність чисельних наукових праць, присвячених проблемі соціального забезпечення осіб з інвалідністю, реформування системи соціального захисту в Україні, виплати соціальних допомог, удосконалення і прийняття нових нормативно-правових актів з означеного питання, обрана нами тема є актуальною, особливо в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану, зниження рівня життя населення, і потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження: визначити теоретичні і практичні засади соціальної допомоги особам з інвалідністю, розробити практичні рекомендації щодо підвищення її ефективності.

Об'єкт дослідження: соціальне забезпечення осіб з інвалідністю.

Предмет дослідження: алгоритм, процедура, зміст та особливості надання соціальної допомоги особам з інвалідністю.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність і зміст соціальної допомоги як виду соціального забезпечення осіб з інвалідністю.
2. Визначити категорії осіб з інвалідністю, які мають право на отримання державної соціальної допомоги.
3. Проаналізувати досвід соціального забезпечення та особливості призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю за кордоном та в Україні.
4. Вивчити досвід Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо надання соціальної допомоги особам з інвалідністю.
5. Розробити практичні рекомендації для підвищення ефективності надання соціальної допомоги особам з інвалідністю.

У роботі проаналізовано сутність і зміст соціальної допомоги, досвід соціального забезпечення осіб з інвалідністю з позиції технологічного підходу,

запропоновано напрями вдосконалення соціального забезпечення осіб з інвалідністю.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз джерел наукової літератури, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація наукових теоретичних підходів і положень, порівняння з результатами інших досліджень; емпіричні – спостереження, контент-аналіз; математичної статистики – математичний аналіз даних для обробки результатів дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в узагальненні та розширенні теоретичних положень про проблему надання соціальної допомоги особам з інвалідністю. Робота сприяє формуванню теоретичної бази для подальших досліджень у цій сфері, а також для розробки практичних заходів щодо покращення ефективності надання соціальної допомоги особам з інвалідністю.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані установами і закладами, які здійснюють соціальний захист населення, зокрема з питань надання соціальної допомоги та здійснення соціальних виплат особам з інвалідністю. Розроблені рекомендації можуть бути впроваджені в практику діяльності зазначених установ і закладів для підвищення ефективності надання соціальної допомоги особам з інвалідністю.

Експериментальна база дослідження: Департамент соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради.

Апробація результатів та публікації. Результати дослідження розглядалися на засіданнях кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі України, опубліковано у збірнику XV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (м. Луцьк, 16 травня 2024 р.) у формі тез на тему: «Особливості призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю в умовах воєнного стану» [32].

Робота складається зі Вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел – 35. Обсяг роботи – 41 сторінка. Робота містить 8 таблиць, 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ

1.1. Соціальна допомога як вид соціального забезпечення осіб з інвалідністю

У процесі аналізу джерел наукової літератури щодо соціального забезпечення осіб з інвалідністю, соціальної допомоги як виду соціального забезпечення нами було виокремлено позиції вчених і практиків, а також норми нормативно-правових актів, які стосуються сутності і змісту відповідного поняття.

Зміст терміну «допомога» трактується неоднозначно. Серед основних значень цього поняття можна виокремити:

- сприяння будь-кому у чому-небудь, участь у чому-небудь, що приносить полегшення;
- матеріальна підтримка;
- захист і порятунок у біді;
- сприяння під час лікування, полегшення страждань клієнта.

Отже, у загальному вигляді термін «допомога» передбачає матеріальну підтримку осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема осіб з інвалідністю [33].

Особливість соціальної допомоги особам з інвалідністю полягає в тому, що обов'язок щодо її організації і надання покладається на державу, яка виконує соціально-забезпечувальну функцію [28].

Розглянемо поняття соціальної допомоги з позиції різних підходів, які було вдало проаналізовано Г. Юрчик і представлено в табл. 1.1, спираючись на її працю.

Підходи до визначення сутності соціальної допомоги

(на основі аналізу Г. Юрчик [33])

Автор	Визначення
В. Буяшенко	механізм соціального самоконтролю, спрямований на вирішення різноманітних конфліктів, суперечок і зсувів, що виникають у просторі його існування; механізм спрямований на рішення соціальних, економічних і психологічних проблем у суспільстві, створення умов, сприятливих для відновлення і покращення здатності людей до соціального функціонування
Т. Великсар	гарантовані і врегульовані нормами права грошові виплати і допомога у вигляді наборів товарів і послуг з метою матеріальної підтримки населення, що в результаті незалежних від них обставин перебувають у складних життєвих обставинах і потребують відповідної допомоги за результатами перевірки їхнього доходу і засобів існування
В. Вітер	гарантовані, врегульовані нормами права разові або періодичні виплати соціально-аліментарного характеру чи набір товарів і послуг, які надаються з метою матеріальної підтримки громадян, що в силу певних соціальних випадків, передбачених законом, потребують такої допомоги
В. Мандибура	грошова допомога і допомога у натуральній формі, яка здебільшого фінансується з бюджету і добровільних пожертвувань та сплачується людям, які її потребують, як на основі перевірки їхнього доходу і засобів існування, так і за певними критеріями без перевірки доходу
Н. Шаманська	система заходів з метою покращення матеріального стану певних соціальних груп населення за рахунок реалізації відповідних соціальних програм та забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів

Аналіз представлених у таблиці визначень засвідчив неоднозначність розуміння науковцями цього поняття. На думку є самої Г. Юрчик, соціальна допомога є матеріальною підтримкою «як у готівковій / натуральній, так і безготівковій формі, що надається населенню, яке опинилося в умовах соціальних ризиків» [33].

Поняття «соціальна допомога» являє собою інтегративний вираз усвідомленої соціальної дії людства відносно самозбереження. Воно відповідає принципам системності і доповнюваності, що надає можливість позбавитися однобічного бачення соціальних процесів. Соціальна допомога виходить з компліментарності, зокрема це стосується інтеграції прав та обов'язків відносно змістової частини соціальної допомоги, яка може полягати в приписах щодо піклування, конкретизації змісту самої допомоги, повазі до прав інших, захисті від замаху на життя та самореалізації кожного [4].

Класифікація видів соціальної допомоги за певними критеріями представлена на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Види соціальної допомоги

Наведемо приклад віднесення допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю до певних видів соціальної допомоги за представленими критеріями.

За метою надання відповідна допомога відноситься до підтримувальних соціальних допомог.

За джерелами фінансування – до нестрахових, державних соціальних допомог.

За принципом призначення – до категорійних (універсальних) соціальних допомог.

За суб'єктами отримання – до індивідуальних соціальних допомог.

За строками виплат – до регулярних соціальних допомог.

Форма надання – готівкова.

Наступний приклад – пенсія по інвалідності, яка відноситься до страхових, компенсаційних, категорійних, індивідуальних і регулярних соціальних допомог. Форма її надання – готівкова.

Загалом соціальну допомогу розглядають як механізм самоконтролю суспільства над самим собою. Чим раніше суспільство усвідомлює необхідність відповідного механізму, тим ефективніше вирішуються проблеми і відбувається запобігання соціальним проблемам і соціальній напрузі. Таким чином, «соціальна допомога являє собою механізм суспільного самоконтролю, формування якого є результатом раціонального усвідомлення необхідності такої допомоги у суспільстві для його подальшого поступу» [4, с. 164]. Цей механізм одночасно спрямований на виконання функцій стабілізації, збереження соціуму, забезпечення умов для постійного його розвитку, підтримання, гармонізації суспільних відносин, не порушуючи принципів лібертарності.

Ознаками соціальної допомоги є:

– аліментарний характер – виплати соціальної допомоги пов'язані із забезпеченням головних життєвих потреб людини;

– матеріальна підтримка громадян і забезпечення формування здатності до активної життєдіяльності та праці;

–потрапляння особи під вплив певного соціального випадку і неможливість отримання фінансової підтримки з інших джерел як підстава виникнення права особи на соціальну допомогу [29].

Державна соціальна допомога є ваговою складовою видатків держави на соціальний захист населення. Вона надається не на постійній основі та передбачає перевірку на нужденність цих коштів для їх одержувача. В основу визначення розміру державної соціальної допомоги покладені соціальні стандарти – рівень прожиткового мінімуму для певної категорії громадян [5].

У широкому значенні, державна соціальна допомога – усі види соціальних допомог (стипендії, довічні стипендії, субсидії, компенсації, інші виплати соціального спрямування та ін.), які призначаються / надаються уповноваженими органами за рахунок коштів Державного та/або місцевого бюджету у порядку, визначеному чинним законодавством. У вузькому значенні – це вид соціальної допомоги, який надається уповноваженими на те органами влади у грошовій формі особам, що зазнали соціального ризику (у нашій дослідженні – це особи з інвалідністю), за рахунок коштів Державного та/або місцевих бюджетів у порядку, передбаченому чинним законодавством [11].

Отже, соціальне забезпечення осіб з інвалідністю є однією з важливих ознак ефективної соціальної політики держави, яка характеризується наявністю і дієвістю системи соціальних стандартів і гарантій щодо забезпечення потреб осіб з інвалідністю благами і послугами, а також формування фінансових ресурсів, що спрямовуються на їхню реалізацію. Соціальна допомога як вид соціального забезпечення осіб з інвалідністю є однією з гарантій держави і може класифікуватися за певними критеріями: за метою надання, джерелами фінансування, принципом призначення, суб'єктами отримання, строками виплат, формою надання. Її завданням є полегшення матеріального стану людей з інвалідністю, які потребують підтримки з боку держави, незалежно від їхньої трудової діяльності та наявності страхового стажу.

1.2. Категорії осіб з інвалідністю, які мають право на отримання державної соціальної допомоги

У ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» надається визначення поняття «особа з інвалідністю» – це особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист» [26].

Виокремлюють п'ять категорій порушень, які передбачають встановлення інвалідності:

- фізичні недоліки, а саме порушення опорно-рухового апарату;
- порушення інтелекту і психічні захворювання;
- порушення функцій слуху (глухі та слабочуючі);
- порушення функцій зору (сліпі та слабозорі);
- порушення роботи внутрішніх органів, тобто інвалідність по «загальному» захворюванню (цукровий діабет, бронхіальна астма, онкозахворювання та ін.).

Залежно від ступеня втрати здоров'я дорослим встановлюється одна з трьох груп інвалідності:

I група – особа, яка повністю втратила працездатність і вимагає постійної опіки;

II група – особа здатна до самообслуговування, але не здатна до праці в звичайних виробничих умовах;

III група – особа здатна працювати в полегшених умовах.

За причиною отримання інвалідності виділяють такі категорії інвалідності: з дитинства; загального захворювання; праці; внаслідок війни; армії; Чорнобиля.

I група має підгрупи А та Б, які відрізняються за ступенем важкості порушень функцій організму. Належність до тієї чи тієї підгрупи впливає на розмір виплат. Діти-інваліди практично всі вимагають опіки та постійного

нагляду, тому їм встановлюється лише одна група інвалідності, але по двох розділах («А» або «Б» в залежності від ступеня втрати здоров'я) [15].

Ст. 10 Закону «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» передбачає, що «фінансове забезпечення заходів щодо соціальної захищеності осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, в т. ч. Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю, місцевих бюджетів, а також органами місцевого самоврядування за місцевими програмами соціального захисту окремих категорій населення за рахунок коштів місцевих бюджетів». А ст. 36 визначає, що матеріальне, соціально-побутове і медичне забезпечення осіб з інвалідністю здійснюється у вигляді грошових виплат (пенсій, допомог, одноразових виплат), забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами, включаючи друківані видання із спеціальним шрифтом, звукопідсилюючу апаратуру та аналізатори, а також шляхом надання послуг по медичній, соціальній, трудовій і професійній реабілітації, побутовому та торговельному обслуговуванню [26].

Якщо особа з інвалідністю має право на одну і ту ж пільгу за кількома нормативно-правовими актами, пільга надається тільки по одному з них на вибір (незалежно від підстави для встановлення пільги). Особа з інвалідністю може відмовитися від тієї чи тієї соціальної допомоги, якщо вона не відповідає її потребам, та отримати від держави грошову компенсацію вартості цього виду соціальної допомоги.

Інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам держава може надати соціальну допомогу. Якщо особа з інвалідністю має право на отримання двох видів допомоги: державна соціальна допомога та пенсія або допомога, призначається тільки одна з них – на вибір особи з інвалідністю або його представника [15].

У разі, якщо щомісячні пенсійні виплати, державна соціальна допомога інвалідам не досягає прожиткового мінімуму, встановленого законом для осіб, які втратили працездатність, їм надається щомісячна державна адресна допомога у сумі, якої не вистачає до зазначеного прожиткового мінімуму.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю надається за одночасного дотримання таких умов:

- визнання у особи інвалідності в установленому порядку;
- не одержання особою пенсії або соціальних виплат, що призначаються для відшкодування збитку, заподіяного ушкодженням здоров'я на виробництві, та допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю;
- малозабезпеченість особи (крім інвалідів I групи);
- особи мають інвалідність I групи, середньомісячний сукупний дохід яких за останні 6 календарних місяців або 2 квартали, що передують місяцю, звернення за призначенням допомоги, не перевищує 115% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Отже, залежно від ступеня втрати здоров'я дорослим встановлюється одна з трьох груп інвалідності: I гр. – особа, яка повністю втратила працездатність і вимагає постійної опіки; II гр. – особа здатна до самообслуговування, але не здатна до праці в звичайних виробничих умовах; III гр. – особа здатна працювати в полегшених умовах. За причиною отримання інвалідності виділяють такі категорії інвалідності: з дитинства; загального захворювання; праці; внаслідок війни; армії; Чорнобиля. Соціальне забезпечення осіб з інвалідністю здійснюється у вигляді грошових виплат (пенсій, допомог, одноразових виплат), забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами, включаючи друковані видання зі спеціальним шрифтом, звукопідсилюючу апаратуру та аналізатори, а також шляхом надання соціальних послуг.

1.3. Зарубіжний досвід соціального забезпечення та надання соціальної допомоги особам з інвалідністю

Розвинуті зарубіжні країни, накопичуючи досвід щодо вирішення проблеми соціального забезпечення осіб з інвалідністю, наразі мають перевірені роками

запроваджені системи соціального захисту своїх громадян. Аналіз відповідних систем надасть нам можливість знайти перспективні шляхи реалізації змін у системі соціального забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.

Соціальне забезпечення вразливих категорій населення у США охоплює різні соціальні програми, які регламентуються як федеральним законодавством, так і законодавством штатів. Такий підхід дає можливість в достатній мірі оперативно враховувати потреби у соціальній допомозі окремих соціальних груп населення. Важливою складовою частиною американської державної системи соціального захисту є допомога бідним, що не вимагає попередніх спеціальних внесків. Визначальний критерій її надання є нужденність чи злидні. Забезпечення громадян полягає в гарантованому доході, підтримці, продовольчій, житловій, медичній допомозі. Відповідна програма забезпечення гарантованого достатку охоплює і категорію осіб з інвалідністю. Особи з інвалідністю першочергово забезпечуються пенсіями, страхуванням від нещасних випадків, медичним обслуговуванням.

У Великій Британії соціальне забезпечення осіб з інвалідністю здійснює широке коло кваліфікованих працівників, зорганізованих місцевою владою для надання їм допомоги за місцем проживання, у денних центрах, пансіонатах, гуртожитках, лікарнях чи інтернатах. Основними принципами надання соціальних послуг є: повна автономність і децентралізація суб'єктів надання соціальних послуг, соціальна інтеграція, розробка соціальних послуг на місцях для задоволення конкретних потреб, відповідальність органів місцевого самоврядування за якість наданих послуг. Значну роль у питаннях соціального захисту відіграють державні органи. Це хоча і не відповідає тенденції більшості країн щодо посилення ролі громадських організацій у соціальному обслуговуванні громадян, але забезпечує досить високу якість соціальних послуг, контроль за такою якістю та їх належне і своєчасне фінансування. Фінансування системи соціального захисту визначається поділом системи на дві частини: національну охорону здоров'я (90% із державного бюджету) та національне

соціальне страхування (за рахунок страхових внесків найманих працівників і підприємців) [18].

У Німеччині особи з інвалідністю мають право на такі пільги:

- списування податкових витрат на транспорт особам, які мають серйозні ураження опорно-рухового апарату (переміщення в інвалідному візку);
- безкоштовний проїзд особи з інвалідністю у громадському транспорті;
- виплата допомоги на дітей з інвалідністю, яка виплачується навіть після досягнення 27-річного віку, якщо особа не може забезпечити себе матеріально самостійно, а інвалідність була встановлена до досягнення нею 27 років [3, с. 192].

Розглянемо деякі особливості соціального забезпечення осіб з інвалідністю, які у зв'язку з воєнним станом в Україні, небезпекою для їхнього життя і здоров'я приїхали після 24 лютого 2022 року до Республіки Польща та отримали тимчасовий захист. У Польщі їх забезпечують низкою пільг, а також передбачено отримання соціальної допомоги. У деяких випадках допомога особам з інвалідністю передбачена навіть, якщо вони не мають тимчасового захисту, однак для більшості пільг та виплат потрібно оформити *PeSEL*. У Польщі обсяг підтримки залежить від інформації, представленої у висновку про інвалідність (ступінь, вид інвалідності, додаткові рекомендації, що містяться у висновку, тощо). Також частина прав осіб з інвалідністю має локальний характер. Так, кожне місто, воєводство, установа може мати власні пільги та спрощення. Тому обсяг підтримки для осіб з інвалідністю в різних містах може бути різним.

Існує окрема система видачі висновків, яка стосується визначення непрацездатності з метою отримання грошової допомоги. Право на грошову допомогу у зв'язку з непрацездатністю можуть отримати застраховані особи, які відповідають усім представленим критеріям: особа має висновок про непрацездатність; період трудового стажу згідно з віком, коли виникла непрацездатність, та/або періоди, які зараховуються до трудового стажу; якщо непрацездатність виникла у визначених Законом про пенсії та грошову допомогу з Фонду соціального страхування періодах оплати внесків або періодів, коли

внески не оплачувались, або не пізніше ніж протягом 18 місяців після завершення цих періодів [21].

Діюче законодавство Італії гарантує окремим категоріям громадян забезпечення комплексної системи заходів соціального захисту і передбачає проведення універсальної політики щодо підтримки осіб у складному становищі. Зокрема передбачено надання послуг, які сприяють покращенню якості життя, забезпеченню рівних можливостей, недопущенню дискримінації та звуження громадянських прав, попередженню, усуненню та зведенню до мінімуму соціального відчуження.

У Литві в систему соціального забезпечення входить піклування про розвиток ринку праці та створення робочих місць. Соціальна політика складається з трьох частин: соціальне страхування, ринок праці та соціальна допомога, і спрямована на покращення якості життя населення за допомогою розподілу матеріальних засобів у вигляді надання соціальних послуг, які допомагають людям у складних життєвих обставинах.

У більшості країн ЄС надають два види допомоги:

- фіксована страхова виплата у вигляді пенсії, яка залежить від попередніх внесків і заробітної плати;
- виплата для підтримки доходу, яка не залежить від попередніх внесків; відповідній виплаті може передувати оцінка потреби в ній.

Одним із критеріїв призначення відповідних виплат є непрацездатність особи з інвалідністю. Винятком може бути робота протягом кількох годин на тиждень або робота, яка переслідує терапевтичну мету. У Нідерландах, Швеції, Німеччині існує поняття «часткової непрацездатності», що полягає в обмеженій у часі регулярній роботі. Основу отримання зазначених видів допомоги складає обмеженість або втрата людиною здатності до праці і заробітку, що пов'язано зі зв'язком між здатністю людини до праці та станом її здоров'я [6].

У країнах ЄС використовують такі підходи для призначення грошових виплат у зв'язку з інвалідністю: процедурний (виявляються причини і перешкоди, які не дають можливості людині працювати); профільний (виявляються причини

нездатності людини отримати роботу, її продуктивність і попит на ринку праці); функціональний (виявляється рівень функціональних недоліків людини) [2].

Соціальне забезпечення осіб з інвалідністю в Японії є одним із напрямів соціальної підтримки, яка здійснюється у формі прямої допомоги з громадських фондів фінансових ресурсів, передбачених державним бюджетом [18].

Аналіз накопиченого зарубіжними країнами досвіду щодо вирішення проблеми соціального забезпечення осіб з інвалідністю засвідчив, що соціальне забезпечення осіб з інвалідністю в зарубіжних країнах базується на достатньому фінансуванні соціальних потреб відповідної категорії населення, дотриманні принципів рівності та доступності.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ

2.1. Особливості призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю в Україні

Соціальне забезпечення осіб з інвалідністю є частиною соціального захисту, яка реалізовується стосовно конкретної категорії осіб. У широкому значенні соціальний захист осіб з інвалідністю являє собою напрям діяльності держави і суспільства, який полягає у забезпеченні належних та доступних механізмів реалізації, гарантування та правової охорони усього комплексу прав осіб з інвалідністю. У вузькому розумінні – це система організаційно-правових форм та видів соціального забезпечення осіб з інвалідністю з метою попередження або подолання наслідків соціальних ризиків зі сторони суспільства та держави.

Особи з інвалідністю є однією з найбільш уразливих груп населення, яка потребує особливої підтримки та турботи як з боку держави, так і суспільства, зокрема під час війни [1]. Державна соціальна допомога особам з інвалідністю – щомісячна грошова виплата, яка призначається відповідно до групи та на період встановлення інвалідності. Така допомога призначається:

- дітям до 18 років, відповідно до медичного висновку за формою 080/о;
- особам від 18 років, відповідно до висновку медико-соціальної експертної комісії (МСЕК).

Зазначені категорії осіб мають право на одночасне одержання допомоги та пенсії в разі втрати годувальника [19]. Якщо особа з інвалідністю має право на отримання двох видів допомоги: державна соціальна допомога та пенсія або допомога, призначається тільки одна з них – на вибір особи з інвалідністю або

його представника. Також особа з інвалідністю може звернутися за призначенням соціальної допомоги, якщо у неї недостатньо страхового стажу.

Розмір допомоги залежить від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність [15]. У табл. 2.1 зазначено розміри державної соціальної допомоги особам з інвалідністю у відсотках, у табл. 2.2 – у гривнях.

Таблиця 2.1

Розміри державної соціальної допомоги особам з інвалідністю [25]

Категорія	Відсоток прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність
Особа з інвалідністю з дитинства I групи	100%
Особа з інвалідністю з дитинства II групи	80%
Особа з інвалідністю з дитинства III групи	60%
Діти з інвалідністю віком до 18 років	70%
Діти з інвалідністю віком до 18 років, інвалідність яких пов'язана з пораненням чи іншим ушкодженням здоров'я від вибухонебезпечних предметів	з урахуванням всіх надбавок, підвищень та інших доплат, у т. ч. передбачених Кабінетом Міністрів України, більше на 50% розміру державної соціальної допомоги на дітей з інвалідністю віком до 18 років

Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю впродовж 2024 р. [7; 25]

Категорія	Розмір у грн
Особи з інвалідністю з дитинства	
I групи	2 361
I групи підгрупи А	4 722
I групи підгрупи Б	2 361
I групи підгрупи А з надбавкою на догляд	8 044,7
I групи підгрупи Б з надбавкою на догляд	4 722
II групи	2 361
Одинокі II групи, які за висновком МСЕК потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд	3 659,55
III групи	2 361
Одинокі III групи, які за висновком МСЕК потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд	3 187,35
На дітей з інвалідністю	
до 18 років	2 361
до 6 років	1 281
до 6 років з надбавкою на догляд	2 934,2
підгрупи А до 6 років	5163

Категорія	Розмір у грн
На дітей з інвалідністю	
підгрупи А до 6 років з надбавкою на догляд	6 778,7
від 6 до 18 років	1 598
від 6 до 18 років з надбавкою на догляд	3 250,7
підгрупи А від 6 до 18 років	6 392
підгрупи А від 6 до 18 років з надбавкою на догляд	8 044,7
до 18 років, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою	2 479,05
до 6 років, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою з надбавкою на догляд	3 760,55
підгрупи А до 6 років, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою із надбавкою на догляд	7 605,05
від 6 до 18 років, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою з надбавкою на догляд	4 077,05
підгрупи А від 6 до 18 років, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою із надбавкою на догляд	8 871,05
віком до 18 років, інвалідність яких пов'язана з пораненням чи іншим ушкодженням здоров'я від вибухонебезпечних предметів	з урахуванням всіх надбавок, підвищень та інших доплат, у т. ч. передбачених Кабінетом Міністрів України, > на 50% розміру державної соціальної допомоги на дітей з інвалідністю віком до 18 років

Державою передбачено грошові виплати громадянам, які піклуються про осіб з інвалідністю (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Види грошових виплат від держави громадянам, які піклуються про осіб з інвалідністю

Вид грошової виплати	Діти-інваліди	Інваліди з дитинства			Інваліди	Інваліди внаслідок психічного розладу		
		1	2	3	1	1	2	3
Надбавка на догляд за інвалідом з дитинства та дитиною-інвалідом	+	+	+*	+*				
Щомісячні компенсаційні виплати непрацюючій особі, яка здійснює догляд за інвалідом I групи або за особою, яка досягла 80-річного віку					+			
Щомісячна грошова допомога малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним						+	+	+

*Одинокі інваліди з дитинства II і III групи, які за висновком лікарсько-консультативної комісії лікувально-профілактичного закладу потребують постійного стороннього догляду

Надбавка на догляд за особою з інвалідністю з дитинства та дитиною з інвалідністю призначається на кожну дитину-інваліда, на яку призначена державна соціальна допомога.

Щомісячна грошова допомога на догляд надається дієздатній особі, яка зареєстрована або постійно проживає на одній житловій площі з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, та здійснює догляд за ним.

Право на щомісячні компенсаційні виплати має непрацююча працездатна особа, яка здійснює догляд за інвалідом I групи або за особою, яка досягла 80 років.

Також особа з інвалідністю має право на додаткову адресну допомогу, якщо вона є внутрішньо переміщеною особою.

Розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, у 2024 р. – 2 361 грн. [7]. У разі, якщо щомісячні пенсійні виплати, державна соціальна допомога особам з інвалідністю не досягає прожиткового мінімуму, встановленого законом для осіб, які втратили працездатність, їм надається щомісячна державна адресна допомога у сумі, якої не вистачає до зазначеного прожиткового мінімуму.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю надається за одночасного дотримання таких умов:

- визнання в особи інвалідності в установленому порядку;
- неодержання особою пенсії або соціальних виплат, що призначаються для відшкодування збитку, заподіяного ушкодженням здоров'я на виробництві, та допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю;
- малозабезпеченість особи (крім осіб з інвалідністю I групи);
- особи з інвалідністю I групи, середньомісячний сукупний дохід яких за останні 6 календарних місяців або 2 квартали, що передують місяцю, звернення за призначенням допомоги, не перевищує 115% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність [15].

Державна соціальна допомога виплачується протягом дії правового режиму воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування. У відповідний період не потрібно звертатися за її перепризначенням або підтвердженням права на її отримання [8]. Людям з інвалідністю під час воєнного стану не потрібно повторно проходити МСЕК, щоб продовжити довідку про інвалідність. У разі закінчення терміну інвалідності під час дії воєнного стану, інвалідність продовжується автоматично без перекомісії до кінця дії воєнного стану та 6 місяців після його припинення/скасування [24].

Таблиця 2.4

Види грошових виплат від держави особам з інвалідністю

Вид державної соціальної допомоги	Діти з інвалідністю	Особи з інвалідністю з дитинства			Особи з інвалідністю			Особи з інвалідністю внаслідок психічного розладу		
		1	2	3	1	2	3	1	2	3
Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю	+	+	+							
Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю				+	+	+	+	+	+	+

Отже, соціальне забезпечення осіб з інвалідністю у формі державної соціальної допомоги передбачає її призначення відповідно до групи та на період встановлення інвалідності і не потребує перепризначення або підтвердження права на її отримання в період дії правового режиму воєнного стану.

2.2. Досвід Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо надання соціальної допомоги особам з інвалідністю

Перш, ніж перейдемо до аналізу досвіду роботи Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо надання соціальної допомоги особам з інвалідністю, розглянемо деякі кількісні показники щодо категорій осіб з інвалідністю, представивши дані по Україні і Волинській області у табл. 2.5 (використано дані Державної служби статистики України) [27].

Таблиця 2.5

Кількість осіб з інвалідністю в Україні та Волинській області станом на 01.01.2023 р.

	I група	II група	III група	діти з інвалідністю до 18 років
Україна	204 940	888 732	1 472 009	156 010
Волинська область	8 447	26 012	43 508	5 498

Для наочності представимо щодо кількості осіб з інвалідністю дані по Волинській області графічно (рис. 2.1)

Рис. 2.1. Кількість осіб з інвалідністю у Волинській області станом на 01.01.2023 р.

У Волинській області здійснюється забезпечення реалізації державної політики з питань соціальної допомоги особам з інвалідністю як вразливим верствам населення в умовах воєнного стану, використовується програмний комплекс ЄІССС усіма органами соціального захисту населення області та їх відділеннями.

Департаментом соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради (далі – Департамент) з метою забезпечення надання доступних і якісних послуг соціального характеру мешканцям міста здійснюється прийом громадян і надання консультацій з питань соціального захисту щоденно з 8.30 до 17.30 з перервою на обід, крім вихідних. Прийом громадян – мешканців населених пунктів старостинських округів громади здійснюється спеціалістами в 5 віддалених робочих місцях департаменту в селах (Боголюби, Жидичин, Забороль, Княгининок, Прилуцьке).

Громадяни міста мають можливість надати документи у будь-якій приймальні департаменту незалежно від їх місця проживання та реєстрації. У Департаменті працює телефон гарячої лінії.

Особи з інвалідністю І гр. (одинокі громадяни), які не можуть виходити за межі житла за станом здоров'я, мають можливість прийому спеціалістами документів на дому за попереднім записом за телефоном. Саме в такому порядку у 2023 р. протягом 9 місяців було прийнято 36 заяв від зазначеної категорії клієнтів.

У табл. 2.6 представлено зведені дані до Департаменту за 2023 р. щодо звернень громадян за призначенням державних соціальних допомог, які стосуються досліджуваної нами проблеми.

Таблиця 2.6

Звернення громадян до Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради за призначенням державних соціальних допомог особам з інвалідністю (складено на основі аналізу даних [14])

Вид звернення громадян	Кількість заяв
Проставлення штампу для отримання пільг в пенсійних посвідченнях для осіб з інвалідністю	483
Виплати допомоги на поховання осіб з інвалідністю	10
Отримання допомоги відповідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України від 02.08.2000 № 1192 «Про надання щомісячної грошової допомоги малозабезпеченій особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I та II групи внаслідок психічного розладу»	453
Призначення допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дитині з інвалідністю»	523
Призначення надбавки на догляд	158
Призначення допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю»	297
Призначення допомоги особам з інвалідністю загального захворювання	166
Оформлення пільг на оплату житлово-комунальних послуг особами з інвалідністю внаслідок війни	29
Отримання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни	20
Отримання допомоги на поховання померлих учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни	7

У таблиці 2.7 представлено дані щодо фінансування соціальних допомог особам з інвалідністю за зверненнями громадян до Департаменту.

Таблиця 2.7

Вид соціальної допомоги	Кількість осіб	Загальна сума, тис. грн
Допомога, призначена згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 02.08.2000 № 1192 «Про надання щомісячної грошової допомоги малозабезпеченій особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I та II групи»	576	12 653,7
Допомога відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дитині з інвалідністю»	4083	155 770,1
Компенсаційні виплати по догляду за особою з інвалідністю I групи або пристарілою особою старше 80-річного віку, що потребує постійного стороннього догляду	163	101,8
Допомога відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю»:		
– допомога на догляд одиноким особам, яким виповнилось 80 і більше років	608	32 586,5
– по втраті годувальника	324	
– особам з інвалідністю загального захворювання	825	
Компенсація на бензин та транспортне обслуговування	431	257,7

Компенсація за належне для отримання жиле приміщення для членів сімей загиблих та осіб з інвалідністю із числа учасників бойових дій на території інших держав на суму	4	6 584,2
Компенсація особам з інвалідністю загального захворювання та з дитинства замість санаторно-курортної путівки	30	15,0
Одноразова грошова допомога з нагоди Дня білої тростини для осіб з інвалідністю зору	34	34,0
Одноразова грошова допомога до Міжнародного дня людей з інвалідністю		110,0
Одноразова матеріальна допомога переможцям, призерам загальнодержавних та міжнародних змагань із числа осіб з інвалідністю за результатами виступів у попередньому році	7	7,0
Щомісячна грошова компенсація для дітей, які навчаються в загальноосвітніх школах, училищах, розташованих на територіях радіоактивного забруднення та дітей, які отримали інвалідність внаслідок Чорнобильської катастрофи	23	41,5
Одноразова компенсація за шкоду, заподіяну здоров'ю, учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які стали особами з інвалідністю внаслідок Чорнобильської катастрофи	2	568,8

Одноразова компенсація при встановленні інвалідності, пов'язаної з Чорнобильською катастрофою	1	1,3
Допомога на щорічне оздоровлення для громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	196	20,5
Щомісячна допомогу особам з інвалідністю з пересадженими органами (в т. ч. дітям)	12	125,0
Щомісячна допомога сім'ям, які виховують дітей з інвалідністю	2	162,0
Допомога сім'ям в яких дітей з інвалідністю виховують батьки з інвалідністю 1,2 групи		23,0

Слід звернути увагу, що, крім визначеного на законодавчому рівні переліку видів державної соціальної допомоги, органи місцевого самоврядування можуть самостійно встановлювати додаткові види державної соціальної допомоги в своєму регіоні [5].

У Департаменті відділ по роботі з пільговими категоріями громадян, відповідно до покладених на нього завдань, здійснює:

- облік та направлення дітей з інвалідністю у реабілітаційні установи та осіб з інвалідністю на комплексну реабілітацію (абілітацію);
- компенсаційні виплати особам з інвалідністю та ветеранам війни за невикористані санаторно-курортні путівки;
- організовує санаторно-курортне лікування осіб з інвалідністю, ветеранів війни, осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи I категорії, дітей, інвалідність яких пов'язана з наслідками Чорнобильської катастрофи.

Загалом у Волинській області продовжується роботи щодо забезпечення реалізації державної політики з питань соціальної підтримки та надання соціальних послуг особам з інвалідністю як вразливим верствам населення в умовах воєнного стану, використання програмного комплексу ЄІССС усіма органами соціального захисту населення області та їх відділеннями.

Отже, реалізація державної політики з питань соціального захисту населення, соціальної підтримки та надання послуг особам з інвалідністю, розроблення та організація виконання міських програм та всебічне сприяння поліпшенню їхнього соціального обслуговування, створенню умов для безперешкодного доступу до об'єктів соціальної інфраструктури є одними з основних завдань Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради [13]. Упродовж 2023 р. Департаментом проведено 9 засідань комісії щодо розгляду заяв членів сімей загиблих та осіб з інвалідністю про виплату грошової компенсації, на яких здійснено перерахунок грошової компенсації і 3 особам призначено грошову компенсацію для придбання житла на суму 5 622,1 тис. грн [14]. Прийом осіб з інвалідністю проводиться в зручний для них час за безпосереднім зверненням.

2.3. Практичні рекомендації для підвищення ефективності надання соціальної допомоги особам з інвалідністю

Соціальна політика є вагомим кроком у розбудові в Україні сучасної моделі громадянського суспільства, ефективної моделі соціального захисту і соціального забезпечення осіб з інвалідністю. Соціальна політика України, як і багатьох індустріально розвинутих країн світу, спрямована на забезпечення належних умов для повноцінного життя осіб з інвалідністю [17]. Про це свідчить державна система соціального захисту, яка полягає у наданні грошової допомоги, засобів пересування та спеціально обладнаного громадського транспорту, протезуванні,

орієнтації і сприйнятті інформації, пристосованого житла, стороннього догляду або опіки. Однак далеко не все виконується державою і є доступним для всієї категорії осіб з обмеженими функціональними можливостями [3, с. 194].

Ураховуючи те, що Україна має свій шлях щодо формування та розвитку сучасної моделі соціального захисту і соціального забезпечення осіб з інвалідністю, у суспільстві лише формуються основи інклюзивності організаційно-правові форми та види соціального забезпечення осіб з інвалідністю. Зарубіжний досвід у таких умовах є своєрідним соціально-правовим базисом якісних реформ та перетворень.

Незважаючи на потребу скорочення видатків бюджету на державну соціальну допомогу, держава попри складні умови воєнного стану намагається сумлінно виконувати соціальні обов'язки. Проте скорочення життєвого рівня населення призводить до зростання потреби у соціальній допомозі. Вирішення цієї проблеми вимагає підвищення ефективності витрачання коштів на систему соціальної допомоги та підвищення її адресності [5].

Спираючись на досвід зарубіжних країн, враховуючи соціальні виклики, які постають сьогодні перед Україною, можна виокремити напрями розвитку соціального забезпечення і соціальної допомоги особам з інвалідністю, які можна розглядати як практичні рекомендації щодо підвищення ефективності надання відповідної їй допомоги:

- 1) спрямованість на розвиток інклюзивного суспільства;
- 2) пріоритет підвищення рівня та якості життя осіб з інвалідністю;
- 3) адресність соціального захисту і соціального забезпечення;
- 4) мотивація долучення до ринку праці (практика свідчить, що залучення осіб з інвалідністю до сфери праці є важливим як для них самих, так і для держави, оскільки підвищується життєвий рівень осіб з інвалідністю, збільшується їх платоспроможність, а також можливість самореалізації) [9];
- 5) доступність видів соціального захисту і соціального забезпечення [17].
- 6) підтримка та соціальне забезпечення категорій осіб з інвалідністю внаслідок війни;

7) вдосконалення і розвиток нових форм допомоги [22].

Практичне впровадження зазначених напрямів потребує поступового втілення, збереження при цьому наявного попереднього досвіду нашої країни та врахування зарубіжного, всебічної розробки нових технологій соціального захисту і соціального забезпечення.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретичних і практичних засад соціальної допомоги особам з інвалідністю дозволило дійти таких висновків:

1. Соціальне забезпечення осіб з інвалідністю постає як важлива ознака ефективною соціальною політикою держави, що характеризується наявністю і дієвістю системи соціальних стандартів і гарантій відносно забезпечення потреб осіб з інвалідністю благами і послугами, а також формування фінансових ресурсів, які спрямовуються на їхню реалізацію. Соціальна допомога як вид соціального забезпечення осіб з інвалідністю є однією з гарантій держави і може класифікуватися за певними критеріями: за метою надання; джерелами фінансування; принципом призначення; суб'єктами отримання; строками виплат; формою надання. Особливістю соціальної допомоги особам з інвалідністю є те, що обов'язок щодо її організації і надання покладається на державу, яка виконує соціально-забезпечувальну функцію. Завдання соціальної допомоги особам з інвалідністю полягає у поліпшенні їх матеріальної підтримки.

2. Залежно від ступеня втрати здоров'я громадянам встановлюється одна з трьох груп інвалідності: I гр. – особа, яка повністю втратила працездатність і вимагає постійної опіки; II гр. – особа здатна до самообслуговування, але не здатна до праці в звичайних виробничих умовах; III гр. – особа здатна працювати в полегшених умовах. За причиною отримання інвалідності виділяють такі категорії інвалідності: з дитинства; загального захворювання; праці; внаслідок війни; армії; аварії на ЧАЕС. Соціальне забезпечення осіб з інвалідністю здійснюється у вигляді грошових виплат (пенсій, допомог, одноразових виплат), забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами, шляхом надання соціальних послуг тощо.

3. Аналіз зарубіжного досвіду показав, що соціальне забезпечення осіб з інвалідністю в зарубіжних країнах базується на достатньому фінансуванні соціальних потреб відповідної категорії населення, дотриманні принципів

рівності та доступності. У більшості країн ЄС надають два види допомоги: фіксовану страхову виплату у вигляді пенсії, яка залежить від попередніх внесків і заробітної плати, та виплата для підтримки доходу, яка не залежить від попередніх внесків. Одним із критеріїв призначення відповідних виплат є непрацездатність особи з інвалідністю. Розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, у 2024 р. склав 2 361 грн.

4. Соціальне забезпечення осіб з інвалідністю у формі державної соціальної допомоги передбачає її призначення відповідно до групи та на період встановлення інвалідності і не потребує перепризначення або підтвердження права на її отримання в період дії правового режиму воєнного стану. Така допомога призначається дітям до 18 років, відповідно до медичного висновку за формою 080/о; особам від 18 років, відповідно до висновку медико-соціальної експертної комісії (МСЕК). Особливістю призначення і надання соціальної допомоги на місцевому рівні є те, що крім визначеного законодавчо переліку видів державної соціальної допомоги, органи місцевого самоврядування можуть самостійно встановлювати додаткові види державної соціальної допомоги в своєму регіоні.

5. Практичними рекомендаціями щодо підвищення ефективності надання соціальної допомоги особам з інвалідністю є дії з боку особистості, громади і суспільства, спрямовані на розвиток соціального забезпечення осіб з інвалідністю, до яких відносять: пріоритет підвищення рівня та якості життя осіб з інвалідністю; адресність соціального захисту і соціального забезпечення; доступність видів соціального захисту і соціального забезпечення; підтримка та соціальне забезпечення категорій осіб з інвалідністю внаслідок війни; вдосконалення і розвиток нових форм допомоги. Впровадження зазначених напрямів потребує поступовості, врахування наявного в Україні попереднього досвіду та апробацію зарубіжного, розробку та застосування нових технологій соціального захисту і соціального забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніна О. О. Особливості соціального захисту осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №4. С. 685–689. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/170>
2. Белінська Я. В., Сафонік Н. П. Особливості й основні напрями соціального захисту інвалідів: зарубіжний досвід і можливості його застосування в Україні. *Проблеми економіки*. 2016. №4. С. 223–230.
3. Березовська Л. І. Зарубіжний і вітчизняний досвід соціального захисту людей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2010. №7 (9). С. 190–195.
4. Буяшенко В.В. Соціальна допомога в контексті повсякденності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 39. С. 161–173.
5. Великсар Т.І. Державна соціальна допомога як елемент системи соціального захисту населення: реалії та перспективи удосконалення. *Економіка та держава*. 2015. № 12. С. 100–103.
6. Галицький О. М., Гришова Р. В. Світовий досвід реалізації державної політики підтримки осіб з інвалідністю та його імплементація в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №6. С. 122–127. DOI:10.32702/2306-6814.2019.6.122
7. Департамент соціальної політики Черкаської міської ради. Нові розміри соціальних виплат з 01.01.2024. URL: <http://surl.li/oupcz> (дата звернення: 12.03.2024).
8. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 214. URL: <http://surl.li/rwspt> (дата звернення: 18.03.2024).

9. Завіновський І. С., Ковальчук Ю. І. Соціальний захист інвалідів в Україні.. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2015. № 2. С. 246–252.
10. Казарян Г. Г. Інституційне регулювання соціальноекономічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №18. С. 26–30.
11. Костюк В. Л. Державні соціальні допомоги: поняття, ознаки, основні види та тенденції розвитку. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2017. №1 (15). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17kvltr.pdf> (дата звернення: 15.05.2024)
12. Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. *Науково-дослідний інститут соціальної політики Міністерства соціальної політики України і НАН України*. 2015. URL: <http://surl.li/ajvpu> (дата звернення: 15.11.2023).
13. Луцька міська рада. Департамент соціальної та ветеранської політики. <http://www.social.lutsk.ua/> (дата звернення: 14.05.2024)
14. Луцька міська рада. Звіт про роботу виконавчого органу від 25.01.2024. Звіт про роботу департаменту соціальної політики Луцької міської ради протягом 2023 року. <http://surl.li/ueqsf> (дата звернення: 08.05.2024)
15. Люди з обмеженими можливостями. Портал державних послуг. URL: <https://igov.org.ua/subcategory/1/3/situation/20#anchor1> (дата звернення: 12.10.2023)
16. Мельник В. П. Поняття та ознаки соціального захисту осіб з інвалідністю: теоретико-правовий аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. №2 (12). С. 1–15. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15mvptpa.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).

17. Мельник В. Соціальний захист осіб з інвалідністю: засади правового регулювання окремих держав-членів ЄС. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №7. С. 133–138.

18. Молоченко І. А. Соціальне обслуговування людей з інвалідністю за кордоном: кращий досвід і можливості його впровадження в Україні. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 20. Т. 1. С. 145–148. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-1-30>

19. Надання державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю. URL: <http://surl.li/rwshe> (дата звернення: 21.03.2024).

20. Перша група інвалідності 2024: виплати, перетин кордону, мобілізація. URL: <http://surl.li/rwupo> (дата звернення: 15.03.2024)

21. Пільги та виплати для українців з інвалідністю в Польщі. URL: <http://surl.li/pfthm> (дата звернення: 17.10.2023)

22. Пономаренко О. В., Носов А. Д. Соціально-правовий захист дітей та молоді з особливими потребами в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. №2 (13). С. 113–120.

23. Право соціального забезпечення в Україні : підручник / О. М. Ярошенко, Г. О. Барабаш, Н. М. Вапнярчук та ін. ; за ред. О. М. Ярошенка. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 458 с.

24. Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо строку повторного огляду осіб з інвалідністю та продовження строку дії деяких медичних документів в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 30.03.2022 № 390. URL: <http://surl.li/rwusu> (дата звернення: 21.03.2024).

25. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Закон України від 16.11.2000 № 2109-III. URL: <http://surl.li/rmuh> (дата звернення: 20.03.2024).

26. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 09.11.2023)
27. Соціальний захист населення 2022 / Відп. за вип. к І. В. Сенік. *Статистичний збірник*. Київ: Державна служба статистики України, 2023.
28. Тарасенко В. С. Поняття та види соціальних допомог. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 2. Т. 2. С. 121–126.
29. Тимченко Л. М. Правове регулювання поняття та видів державних соціальних допомог в Україні. *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene*. №1–2. Chișinău. Chișinău: Tipografia Cetatea de Sus, 2019. P. 127–130.
30. Утвенко В. В. Система соціального забезпечення та соціальної підтримки: навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал». 2018. 248 с.
31. Федан Я. І. Деякі особливості соціально-політичних аспектів соціальної політики щодо неповносправних в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. №11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=215> (дата звернення: 08.11.2023).
32. Чикун І. Особливості призначення і виплати державної соціальної допомоги особам з інвалідністю в умовах воєнного стану. *Педагогіка: зб. наук. пр. : матеріали XV Міжнародної наук.-практ. конфер. науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення»* (Луцьк, 16 травня 2024 р.) / за ред. В. З. Антонюка, С. Ю. Чернети та ін. Луцьк, 2024. С. 158–161.
33. Юрчик Г. М. Система соціальної допомоги в Україні як складова національної соціальної політики. *Соціально-трудова відносина: теорія і практика*: зб. наук. пр. 2017. №1 (13). С. 230–242.
34. Encalada A. V., Gupta S., Cote A., Tanhchareun T., Ghanem A., Pereira M. A., Lippi L. The Disability Support Gap: Community support systems for persons with disabilities in low- and middle-income countries *Advanced*

unedited version. *Discussion paper*. March 2023. URL: <http://surl.li/pfno> (Last accessed: 24.10.2023).

35. Schembri S. B., Hoogerwerf E.-J. Technology in Social Care and Support Services. A policy paper from the Person-centred Technology Membership. Forum of EASPD. 2021. URL: <http://surl.li/pfnmg> (Last accessed: 28.10.2023).

Волинський національний університет імені Лесі Українки